

Svingare-Jeppa i Loshult

Thore Brogårdh

Den 17 mars 1959 var en solig och vacker dag, och färden gick till Svingare-Jeppas dotter, Desideria Salomonsson i Rynnarps 1:41, Loshult. Hennes röda lilla stuga låg väl undangömd inne i den djupa göingeskogen.

Vid stugudörren mötte jag den då vitala lilla gumman, som med glimten i ögonvrån tog emot mig. Desideria var en kvinna, som visste vad hon ville. Från sin tidigaste barndom hade hon fått lära sig arbeta och veta hut. ”Ja redan som liten flicka, sade hon, fick jag hjälpa till med att dra mitt strå till stacken. När det var bärtider, plockade jag bär och sålde, och där hemma hjälpte jag far med att putsa knivar. För se far min var en ypperlig knivsmid.”

Svingare-Jeppa, som hennes far kallades, hette egentligen Jeppa Nilsson-Lostrand och var född den 9 mars 1840 och dog den 26 mars 1924. Han var son till backstugusittaren Nils Tufvesson (född den 29 april 1792 i Rynnarps, Loshult och död 1856) och hans hustru Pernilla Nilsson (född 7 mars 1807 i Visseltofta –blind -, död 10 april 1888). Jeppa gifte sig den 12 april 1867 med Johanna Johansdotter (född den 15 juli 1848 i Hallaryd, död den 17 mars 1940) och de hade åtta barn.

”Varför far kallades Svingare-Jeppa?” bör-

jade Desideria, ”jo, det är en historia som tillhör min fars farfar Anders Tufvesson. På en marknad i Loshult, blev det bråk bland en hop tattare. Anders, som var en kavat gubbe, tog då en vagnstång och svingade denna framför sig. Tattarna blev rädda och rusade i väg upp mot Getabäck. Kanhända tog detta svingety lika mycket på vanligt folk som på rackarna, för det slutade i varje fall med att han blev instämd till tinget.

Där sa domaren:

- Anders Tufvesson är ert namn, men hädanefter ska ni heta Anders Svingare. Sen den dagen blev det också Anders Svingare, och Svingare fick både hans söner och sonsöner heta.

Far var på sin tid vida känd för sin skicklighet i att laga benbrott, bota lyte och dra ut tänder. Men han var inte bara en s.k. klok gubbe, utan även en duktig smed och gjorde bl.a. bastanta knivar. Knivbladen, som han smidde, var breda i spetsen och grovpräntade med namnet Lostrand. Det var rejäla knivar de där, ska jag säga, och de höll då i alla väder. Vi barn brukade hjälpa till med att putsa hornskivorna på skafoten, vilket var ganska arbetsamt. Det var tolv dussin åt gången, minns jag, så man fick knoga på. Men far smidde inte enbart

Desideria Salomonsson (1873-1959)

Foto: Thore Brogårdh

Jeppa-Hannas (Johannas) och Jeppa Lostrands hus i Östanböke, så som det såg ut 1936. I rummet till vänster drog Jeppa ut tänders på sina patienter, medan sonen Eseias höll om pannan. Emerik Kristensson, Östanböke berättade att Jeppa låg till framemot klockan tolv på dagen. Emerik gick ofta dit med mjölk till honom, och då fick han alltid ett femöring. Jeppa var på sin tid även en skicklig fångstman. Viltet fångade han med hjälp av saxar. Utöver att laga benbrott, stämma blod och dra ut tänders på folk, läkte han även svåra sår med hemmagjord smörja, spindelväv och svarthavre.

Foto: J Blidfors

knivar, ty han gjorde också liar. En bror till honom var förresten liesmed i Osby, och honom kallade de Svingare-Nissen. Han bodde i Holmö. Far gjorde även göingeräfflor (gevär), och det var rediga grejer, ska jag säga. Ibland, då han hade tid över, gick han själv ut i söjnana (socknarna) och sålde sina varor. Han fick litet mer för dem då. Det var tungt att gå omkring med smidespacken på ryggen, men det var en liten pigg gubbe. Ja, han var kvick som självaste pocker. Ibland sålde han direkt till handlarna, för det var ju litet mera råfångt som man säger. Han hade ju inte alltid tid till att gå långväga omkring för att sälja. Far var duktig på sitt sätt, och min mor hon var en duktig linnesömmerska. Av henne

fick jag redan som liten lära mig sy. Så jag har varit sömmerska i nästan alla mina dar, och på det där har jag sört för både mig och mina glyttar. Mor brukade även koppa folk och hon var på sin tid vida känd för sin skicklighet som kopperska. Hon blev ofta kallad långväga, ja ibland upp till Hallaryd. Då fick hon allt trava på med sina ben. Nu för tiden åka de bara, och det är ju knappast de gitter det.”

Eftersom vi kommit in på ämnet koppning, skall vi för en stund lämna Desideria och bege oss en liten bit norrut, till Språxhult nordväst om Markaryd. Där träffade jag för många år sedan David Viktor Svensson (1876-1967), som berättade följande.

” Min far var mycket skicklig i att åderlätta och koppa folk, så det var många som kom hit för att bli hjälpta vid t. ex. högt blodtryck, tandvärk, ryggvärk eller någon annan skröplighet. Han började redan i mitten av 1800-talet och höll på med detta ända fram till sin död. Men folk kom även hit efter fars död år 1896, av gammal vana förstås, och därför tog jag hand om sysslan. Det kom t.o.m. folk hit, som var skickade av doktor Werner i Markaryd. Ja, förr var ju koppningen erkänd som ett effektivt medel mot bl.a. högt blodtryck, vilket också de gamla läkarböckerna lär ut.

Du ska veta att koppningen gör man på ryggen med hjälp av koppjärnet. Den apparaten har tolv knivar som slår hål med ett enda ryck, när man trycker på utlösaren. För att uppnå en effektiv tappning, slår man hål på två ställen strax ovanför skulderbladen.”

David gick ut i kammaren och kom strax tillbaka med både snäppare, koppjärn,

kopphorn och läkarbok. På min enträgna begäran om en demonstration svarade David:

”Jag skall försöka ge dig en bild av hur en koppning verkligen går till väga. Här har jag koppjärnet, som du ser, och det har tolv vassa knivar, och här är kopphornen, som skall suga upp det framrinnande blodet. Först lägger jag hornen här i en kastrull med varmt vatten, medan jag samtidigt passar på att tvätta av ryggen på det ställe, där jag skall slå hål. Jag fattar koppjärnet så här, och så håller jag det mot ryggen. Först har jag naturligtvis spänt slagfjädern, och då jag trycker till, slår knivarna hål. Nu tar jag upp det ena kopphornet från vattnet och håller en brinnande tändsticka inunder, så att luften inne i hornet blir uppvärmd, varpå jag snabbt sätter det över kopphålet. Så suger jag litet här, stänger ventilen och hornet sitter på sin plats. Som du ser, är hornet genomskinligt, och man kan därför med lätthet se hur mycket blod som sugits

Här förbereder David Viktor Svensson de blodfyllda kopphornens borttagande, varvid blodet tömms i skålen. En del patienter fick efteråt ligga på en soffå och vila, varefter de fick en kopp starkt kaffe att styrka sig med

Foto: Thore Brögårdh

Snäppare. Den fjädrande kniven är nere. Före användning spändes denna, varefter man tryckte på utlösaren som syns på snäpparens sida, varvid fjädern blixtnabbt slog ned kniven i den utvalda ådern.

Koppjárn med utfällda knivar samt kopp-horn. Föremålen har tillhört barnmorskan Mathilda Persson, Häglinge (1869-1961)

Från vänster ser vi Jeppas och Johannas (Hannas) åderlättningskniv med tre hullingar, där intill en äkta Jeppa Lostrandskniv, samt en av Svingare-Jeppas tandnycklar och och

Samtliga bilder: Lovéns foto

upp. Nu får man förfara på exakt samma sätt med det andra hornet, och när båda blivit fulla, ja, fulla får de allt bli. Då det är en stor och kraftig människa som skall koppas, öppnar jag ventilen så här, och hornet lossnar. Såren tvättas av med sprit, och när blodet stannat, är allt klart.

Att åderlåta var ju förr också vanligt, men för att slå åder måste man så klart ha kännedom om ådrornas funktion. Den här lilla snäpparen användes vid åderlätning mot tandvärk, huvudvärk eller ryggvärk. Jag

slog då antingen på huvudådern här mitt på armen, eller på lungådern. Det kunde också utföras på ådern här vid ringfingret. Allt beroende på vilka sjukdomar det var fråga om. Det första blodet, som rann ut på den sjuke, var i regel svart och tjockt som tjärlut, men efter en liten stund ljusnade det och då var åderlåtningen slutförd. Två fulla tekoppar var ungefär en normal tappning

Tillbaka till Desideria i Loshult och hennes berättelse.

”Men fast mor var kunnig på sitt sätt, så var det nog far som var den mest anlitade. Han hade ju också gått i lära hos både Broby-Jonen och Draga-Pellen i Visseltofta.

Då jag var en sju, åtta år gammal, så bröt jag mitt ena ben. Jag lekte bland en del plankor, gungade och väsnades förstås, som glyttar brukar. Rätt som det var, slant det till, och illa nog bröt jag mitt vänstra ben. Bror min sprang genast hem och skrek på far:

- Far kom, Desideria har brutit benet!

- Nu ljuger du herejävél, sa far.

Ja, han var kvick till att svära. Far kom ut och då han skulle ta mig, var jag rädd för att han skulle slå mig, ty han var en sträng gubbe, så jag skrek.

- Slå mej inte!

- Har du inte fått nock me stryk då? svarade far.

Ja han mente väl att benbrottet var stryk nog. Han spjälade benet och sen fick jag lägga mig. På morgonen, den tjugonde dan därefter, steg jag upp och gick bort till fars säng. Men då blev han rent ifrån sig.

- Gräbba, du går allt och lägger dej på stunden! Du får inte gå på en fyra veckor ännu. Det blev som far sagt, och jag blev liggande de fyra veckorna, men då var jag också helt bra. Ja, nog har jag dansat många gånger med det benet sen dess. Far sa att han hade lagat 124 benbrott, så han var nog inte bortkommen precis, när det gällde sådana åkommor.

En gång var det en pojke i Osby, som föddes med lyte. Hela kroppen var som på en nyflådd kalv. De hade först anlitat en läkare i Broby, men utan resultat. Nu kom det bud till far, och för honom berättade de att då pojkens mor gick med glytten, så hade hon satt sig på en säng, där det legat ett nyflått kalvskinn. De hade nyligen slaktat, och när hon satte sig på det där, blev hon alldeles vettskrämd. Då sa far:

- Lägg glytten i ett kalvskinn och giv honom dessutom några droppar blod.

De gjorde som han sagt och glytten blev bra. För det där fick far ett skålpund smör och två stora kakor bröd. Läkaren i Broby, som först hade anlitats och som inget kunnat göra åt saken, förklarade efter det han sett det botade barnet att möjlighet fanns nog för att detta kunde gå under benämningen lyte.

Far var en duktig tannadoktor. Han smidde själv sina krokar, eller nycklar, som man sa. Han hade 32 olika sorter. När han drog ut en tand, gick det med fart, ja, det riktigt visslade om det. Han hade gott hannala, så på den tiden åkte det ut hundratals betar ur käftarna på folk.

Far var dessutom en god flöjtblåsare. Det hände ofta att han under bärplockningstiden satt ute i skogen och drillade en låt på sin kära flöjt. Då blev det många som lyssnade. Ja, de glömde nästan att plocka sina bär. Han föraktade inte heller drag-spelet, och jag minns att han kunde härma fåglarna. Detta gjorde han så pass bra att vi många gånger trodde det var riktiga vi hörde. Ja, far min, han var mångkunnig, men nog var han mest känd som doktorn Svingare-Jeppa i Loshult.

Min farfar talade om för far att hans bror som lindebarn aldrig fick ligga med ro i sin vagg. Det hände allt som oftast att glytten låg på golvet och ibland ända framme vid dörrtröskeln. Då gick farfar till en klok. Jo, han skulle ta fram sin bibel och läsa ett visst kapitel ur den, om han såg något oty. Jojo-män, en dag fick han syn på en liten, liten gubbe som stod i dörrhålet. Då tog han bibeln och ur den läste han högt och tydligt. Tänk, då försvann den lilla varelsen rakt ner i jorden precis utanför dörren. Sedan den dagen blev det tyst och lugnt. Farfar trodde att den lille gubben var kommen från bjäret (berget), som de bodde

alldeles utmed.

Här i Loshult fanns det en kärring, som på sin tid hade en massa litt oty för sig. Hon kallades Stockhulta-kärring, och kunde bl. a. bota hästar som hade fått fång (kolik). Hon tog då av sig sitt huckle och riste detta framför hästen, medan hon läste:

- Upp och res dej, sa satan, som folket smörjer sina skor om söndagarna. Samma kärring kunde även ta bort smörlyckan. Då stod hon i bäcken och skrek:
- Så långt detta ropet hörs är sänket (smöret) mitt!

Ja, det fanns mycket litt förr.

En gång t.ex. var det en piga nere Osby, som hade sett trolltyg i lagården. Det visade sig i skepnad av ett stort nystan, som hoppade och for omkring bland gödseln. När hon försökte röra vid det med grepen, då gnistrade och ylade det alldeles för-grymmat. Till slut förvandlade det sig till en stor svart katt, och då var det inte utan att gräbban höll på att bli från vettet. Nog fanns det också de som kunde se varsel. Jag hörde en gång berättas om ett fruntimmer nere i Osby, som en kväll, när hon skulle gå ut, fick se ett ljus brinna nere i vedboden.

- Jaså, sa hon, här ska bli lik i huset. Ja, se gamla tecken slår inte fel. När hon några kvällar senare fick se en vit skepnad, som stod vid vedbodsdörren, då förstod hon vad som väntade henne. Och sant är att strax efter dog gumman." slutade Desideria.

Författarens anteckningar

På en del knivar var hornskivorna tunna och genomskinliga. Innanför dessa hade då Svingare-Jeppa skrivit följande: "Alla vackra flickor älskar jag" eller "Alla flickor

Foto: Thore Brogårdh

Desideria med glimten i ögonvrån

fina, äro mina”

I "Bondepractikan" heter det bl.a: "Och är bäst att låta sig om våren och om hösten, dock (som tillförene sagt är) nöden fören alltid sin tid med sig. Man skall ock icke låta sig i mycken köld eller het tid." "Men detta är icke godt låtande i Ny fullmånad. Item de ådror på knän, händerna, benen och fötterne, dem skall man låta efter måltiden, och ådrorna på armarne före måltiden och man skall icke låta sig åder på någon ledamot, när Månen går i det tecken som samma ledamot tillhör, t. ex. "Tvillingarna regerar Armar och Händer, Hufvud hafver Väduren i sitt våld."

Källa: Folketro kloka gummor och gubbar (Thore Brogårdh 1985)

Författarens fotografier hittar du på www.bgsamlingen.se